

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Албул С. В.

Метою статті є теоретичний аналіз сучасного стану правових засад контррозвідальної діяльності в Україні та розроблення пропозицій щодо її вдосконалення. Досліджено сутність та організаційно-правові засади контррозвідальної діяльності в Україні. Проведено аналіз положень чинного законодавства, а також існуючих законопроектів у сфері контррозвідальної діяльності. З урахуванням зарубіжного досвіду, аналізу сучасних внутрішніх та зовнішніх загроз для національної безпеки держави зроблені висновки щодо необхідності удосконалення напрямів правового забезпечення контррозвідальної діяльності в Україні.

Наголошено, що комплексне поняття контррозвідальної діяльності, як спеціального виду діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України, з урахуванням викликів сьогодення, потребує наукового опрацювання.

Автор зазначає, що на сьогодні, характер безпечного середовища, унаслідок розширення спектру зовнішніх та внутрішніх викликів і загроз, збройної агресії російської федерації висуває нові вимоги до системи забезпечення національної безпеки України й безсумнівно потребує її удосконалення. Одним з ключових інструментів забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного часу є організації дієвої контррозвідальної діяльності. Підґрунтям цьому слугуватимуть фахові доробки у сфері правових засад контррозвідальної діяльності в Україні, які мають орієнтуватися на сучасний досвід провідних держав світу, науковий аналіз та пропозиції практиків, що, у свою чергу, має стати базою правового забезпечення контррозвідальної діяльності в Україні.

Ключові слова: контррозвідка, контррозвідальна діяльність, контррозвідальні заходи, національна безпека, оборона, протидія тероризму, розвідально-підривна діяльність.

Albul S. V. Legal basis of counter-intelligence activities in Ukraine

The purpose of the article is a theoretical analysis of the current state of the legal foundations of counterintelligence activities in Ukraine and the development of proposals for its improvement. The essence and organizational and legal principles of counterintelligence activities in Ukraine have been studied. An analysis of the provisions of current legislation, as well as existing draft laws in the field of counterintelligence activities, was carried out. Taking into account foreign experience, analysis of modern internal and external threats to the national security of the state, conclusions were drawn regarding the need to improve the areas of legal support for counterintelligence activities in Ukraine.

It is emphasized that the complex concept of counterintelligence activity, as a special type of activity in the sphere of ensuring state security, which is carried out using a system of counterintelligence, search, regime, administrative and legal measures aimed at prevention, timely detection and prevention of external and internal threats to the security of Ukraine, intelligence, terrorist and other illegal encroachment of special services of foreign states, as well as organizations, individual groups and individuals on the interests of Ukraine, taking into account the challenges of today, needs scientific study.

The author notes that today, the nature of the security environment, as a result of the expansion of the range of external and internal challenges and threats, the armed aggression of the Russian Federation, puts new demands on the system of ensuring national security of Ukraine and undoubtedly needs its improvement. One of the key tools for ensuring Ukraine's national security in wartime conditions is the organization of effective counterintelligence activities. The basis for this will be professional developments in the field of legal foundations of counterintelligence activities in Ukraine, which should be based on the modern experience of the leading countries of the world, scientific analysis and suggestions of practitioners, which, in turn, should become the basis of legal support for counterintelligence activities in Ukraine.

Key words: counter-intelligence, counter-intelligence activities, counter-intelligence measures, national security, defense, counter-terrorism, intelligence-subversive activity.

Постановка проблеми та її актуальність. Забезпечення національної безпеки України, захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів держави від реальних та потенційних загроз [8] неможливі без організації контррозвідувальної діяльності. У свою чергу, реалізація основних завдань щодо попередження, своєчасного виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України безумовно залежить від належного правового забезпечення контррозвідувальної діяльності, що підтверджує актуальність наукового аналізу правових засад контррозвідувальної діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За різні часи теоретичні та практичні аспекти правових та організаційних засад контррозвідувальної діяльності досліджувалися вітчизняними науковцями: А. Ватралем, М. Грібовим, В. Горбом, В. Добровольським, А. Кузьменком, В. Леоновим, Д. Музиченком, Д. Никифорчуком, В. Паливудою, С. Пічкуреном, І. Проценком, М. Саакяном, В. Семіновим, О. Скрипником, В. Черниш, В. Шендриком та іншими. Ґрунтовні праці з теорії контррозвідки стали результатами наукових доробок зарубіжних вчених: Д. Макнамари, А. Даллеса, К. Мелтона, В. Плетта, М. Петерсона, М. Ронге, Р. Хілсмана. Разом із тим, враховуючи реалії воєнного стану, нові виклики, які пов'язані з повномасштабною військовою агресією з боку російської федерації, розроблені вітчизняним законодавцем пропозиції щодо змін у правовому регулюванні, теоретичні засади контррозвідувальної діяльності в Україні безумовно потребують подальших наукових розробок, що актуалізує обраний нами предмет дослідження. Виходячи з вищевикладеного, **метою** цієї статті є теоретичний аналіз сучасного стану правових засад контррозвідувальної діяльності в Україні та розроблення пропозицій щодо її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні організаційні аспекти контррозвідувальної діяльності регламентуються Законом України «Про контррозвідувальну діяльність». Зокрема, вказаний Закон визначає поняття, мету і завдання контррозвідувальної діяльності; її правову основу та принципи на яких вона ґрунтується; перелік суб'єктів, яким надано право здійснювати контррозвідувальну діяльність; підстави

для проведення контррозвідувальної діяльності; закріплює функції і повноваження органів, підрозділів та співробітників Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність; основні засади організації контррозвідувальної діяльності; регламентує питання захисту відомостей про контррозвідувальну діяльність; окреслює соціальні та правові гарантії співробітників органів і підрозділів Служби безпеки України, які здійснюють контррозвідувальну діяльність; встановлює гарантії дотримання законності під час здійснення контррозвідувальної діяльності, а також регулює питання контролю за контррозвідувальною діяльністю, нагляду за дотриманням законності органами та підрозділами, що її здійснюють [9].

Чинне законодавство надає комплексне поняття контррозвідувальної діяльності, як спеціального виду діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України [3, с. 67; 9]. Метою контррозвідувальної діяльності є попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення [5, с. 86; 9]. Щодо правових засад контррозвідувальної діяльності в Україні, Законом закріплено, що правову основу контррозвідувальної діяльності становлять Конституція України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» та інші закони України, а також прийняті відповідно до них нормативно-правові акти [1, с. 4; 9].

Основними завданнями контррозвідувальної діяльності є: добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих

груп та осіб на шкоду державній безпеці України; розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян [9].

Законом визначено, що спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності є Служба безпеки України. При цьому, організація та координація контррозвідувальної діяльності покладаються на Центральне управління Служби безпеки України. Разом із тим, контррозвідувальні заходи в інтересах забезпечення охорони державного кордону України, посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, можуть проводити розвідувальні органи України, підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управління державної охорони України, яким законами України надано право здійснювати оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність. У свою чергу, розвідувальні органи України також можуть проводити контррозвідувальні заходи у випадках, зазначених у статті 17 Закону України «Про розвідку» [2, с. 8]. Здійснення контррозвідувальних заходів іншими суб'єктами забороняється.

В Україні контррозвідувальна діяльність здійснюється гласно і негласно. Гласні контррозвідувальні заходи передбачають використання відкритих (офіційних) форм і методів роботи у сфері забезпечення державної безпеки. У свою чергу, негласні контррозвідувальні заходи здійснюються із залученням осіб, які конфіденційно співпрацюють з контррозвідувальними органами і підрозділами, а також з використанням оперативних, оперативно-технічних та спеціальних сил і засобів [4, с. 259]. При цьому, відомості про організацію, плани, зміст, форми, методи, засоби, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, результати контррозвідувальної діяльності, наукових і науково-технічних розробок з питань забезпечення державної безпеки, а також про осіб, які співробітничать або раніше співробітничали на конфіденційній основі з органами та підрозділами Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, узагальнюючі відомості про особовий склад цих органів та підрозділів становлять державну таємницю і підлягають захисту в порядку, визначеному чинним законодавством [9].

Слід зазначити, що на сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення країни-агресорки, Верховною радою України прийнято до розгляду два законопроекти щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про контррозвідувальну

діяльність». Мова йде про основний та альтернативний проекти - «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України» (проект від 08.04.2022 р. № 7267; основний) [6] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правових основ організації та здійснення контррозвідувальної діяльності в Україні» (проект від 25.04.2022 № 7267-1; альтернативний) [7]. Пропозиції, які містяться у вказаних проектах, стосуються понятійного апарату контррозвідувальної діяльності; визначення суб'єктів здійснення такої діяльності; підстав здійснення контррозвідувальної діяльності тощо.

Під поняттям «контррозвідувальна діяльність» в проектах розуміється система контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових, інформаційно-аналітичних заходів, які здійснюються спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання загрозам державній безпеці України, нейтралізацію або мінімізацію ризиків державної безпеки, протидію розвідувально-підривної діяльності, терористичним та іншим протиправним посяганням іноземних держав та їх структур, а також організацій, окремих груп та осіб на фундаментальні національні інтереси України [6]. У свою чергу, розвідувально-підривна діяльність - це здійснювані іноземними державами та їх структурами, а також організаціями, окремими групами та особами добування інформації, що може бути використана для створення чи реалізації загроз державній безпеці та/або підвищення ризиків державної безпеки, а також створення умов, необхідних для добування такої інформації, та/або вплив на суспільні відносини, що становить чи може становити загрозу державній безпеці та/або підвищує ризики державної безпеки [6].

З метою реалізації основних завдань контррозвідувальної діяльності її суб'єкти здійснюють контррозвідувальні заходи, під час яких можуть використовувати сили і засоби контррозвідки. Примітно, що, на відміну від тексту чинного Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» та, наприклад, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», проекти містять визначення «контррозвідувального заходу», під яким пропонується розуміти рішення та дії суб'єкта контррозвідувальної діяльності, спрямовані на вирішення

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

визначених законом завдань, що реалізується силами контррозвідки із застосуванням методів і засобів контррозвідки стосовно осіб і об'єктів, що становлять чи створюють загрози державній безпеці України або підвищують ризики державної безпеки, незалежно від правового статусу та місця знаходження (діяльності) таких осіб і об'єктів [6; 7]. При цьому, силами контррозвідки є співробітники суб'єкта контррозвідувальної діяльності та особи, залучені до конфіденційного співробітництва з таким суб'єктом [6]. Засоби контррозвідки - це засоби та структури прикриття, будівлі, приміщення, транспортні засоби, інформаційні системи та бази даних, спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку та інші технічні засоби негласного отримання інформації, озброєння, боєприпаси, військова та спеціальна техніка, інше майно, кошти в національній та іноземних валютах, які використовуються для здійснення контррозвідувальної діяльності (проведення контррозвідувальних заходів) або для організації чи забезпечення її (їх) здійснення (проведення) [6].

Аналізуючи правові засади контррозвідувальної діяльності в Україні, необхідно наголосити, що в проєктах вперше пропонується на законодавчому рівні закріпити такі визначення, як «ризик державної безпеки», «управління ризиками державної безпеки», «контррозвідувальне забезпечення», «контррозвідувальна операція», «контррозвідувальний режим», «пошуковий захід» та «спеціальна інформаційна операція». На нашу думку, доповнення законодавчого тезаурусу цими поняттями сприятиме більш повному розумінню норм закону.

Так, під ризиком державної безпеки розуміється кількісна та/або якісна міра небезпеки, що враховує ймовірність реалізації загрози державній безпеці та настання внаслідок цього негативних наслідків. У свою чергу, управління ризиками державної безпеки - це процес прийняття та забезпечення виконання управлінських рішень з визначення, оцінки, моніторингу та контролю ризиків державної безпеки, спрямованих на їх нейтралізацію або мінімізацію [6].

Контррозвідувальне забезпечення - це складова контррозвідувальної діяльності, що становить систему контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових, інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на захист від загроз державній безпеці України, їх попередження, своєчасне виявлення і запобігання, нейтралізацію або мінімізацію ризиків державної

безпеки, що здійснюється на постійній основі спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності при виконанні ним своїх функцій. У свою чергу, пошуковий захід - це рішення та дії суб'єкта контррозвідувальної діяльності, спрямовані на отримання первинної інформації про ознаки загроз державній безпеці та ризики державної безпеки, ознаки або факти розвідувально-підричних, терористичних та інших протиправних посягань на інтереси України, причетних до неї осіб, перевірку таких відомостей [6].

Контррозвідувальна операція - це організаційна форма контррозвідувальної діяльності, що становить систему узгоджених та взаємопов'язаних за метою, часом та місцем контррозвідувальних заходів.

Контррозвідувальний режим - це система передбачених законодавством сукупних контррозвідувальних, розвідувальних, режимних та адміністративно-правових заходів, що спрямовані на забезпечення державної безпеки та захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз, та сприяють протидії розвідувально-підричній, диверсійній, терористичній та іншій діяльності іноземних держав та їх структур, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, усуненню передумов до її здійснення та локалізації можливих негативних наслідків.

Спеціальна інформаційна операція - це контррозвідувальний захід, який реалізується в інформаційній сфері або сфері кібербезпеки, спрямований на попередження або припинення загроз інформаційній безпеці України [6].

Проєкти закріплюють, що Служба безпеки України в рамках контррозвідувальної діяльності здійснює контррозвідувальне забезпечення: державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного, науково-технічного, економічного, інформаційного потенціалу, охорони державної таємниці, кібербезпеки, військово-технічного співробітництва, дотримання міжнародних режимів нерозповсюдження, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, судової системи України, системи прокуратури України, державних правоохоронних органів, державних правоохоронних органів спеціального призначення, розвідувальних органів, оборонно-промислового і транспортного комплексів, національної системи зв'язку, об'єктів критичної інфраструктури, сфери міжнародних відносин; закордонних дипломатичних

установ України, безпеки співробітників цих установ та членів їх сімей у державі перебування, відряджених за кордон громадян України, які обізнані у відомостях, що становлять державну таємницю, а також охорони державної таємниці в цих установах; військових формувань, утворених відповідно до законів України, крім випадків, передбачених частиною четвертою цієї статті. У свою чергу, розвідувальний орган Міністерства оборони України здійснює контррозвідувальне забезпечення Збройних Сил України, а під час дії воєнного стану - також інших військових формувань, утворених відповідно до законів України. Управління державної охорони України може проводити окремі контррозвідувальні заходи виключно в інтересах забезпечення безпеки своїх сил і засобів, інформаційних систем та оперативних обліків. Підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України можуть проводити окремі контррозвідувальні заходи з метою забезпечення охорони державного кордону України, безпеки своїх сил і засобів, інформаційних систем та оперативних обліків [6; 7].

Слід зазначити, що положення та пропозиції, передбачені розглянутими законопроектами, за нашим переконанням, відповідають викликам сьогодення та сприятимуть вдосконаленню правового забезпечення контррозвідувальної діяльності в Україні.

Висновки. На сьогодні, характер безпекового середовища, унаслідок розширення спектру зовнішніх та внутрішніх викликів і загроз, збройної агресії російської федерації висуває нові вимоги до системи забезпечення національної безпеки України й безсумнівно потребує її удосконалення [2, с. 9]. Одним з ключових інструментів забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного часу є організації дієвої контррозвідувальної діяльності. Підґрунтям цьому слугуватимуть фахові доробки у сфері правових засад контррозвідувальної діяльності в Україні, які мають орієнтуватися на сучасний досвід провідних держав світу, науковий аналіз та пропозиції практиків, що, у свою чергу, має стати базою правового забезпечення контррозвідувальної діяльності в Україні.

Література

1. Албул С. В. Нова парадигма оперативно-розшукової діяльності: проблемні питання правового забезпечення. *Актуальні питання правового забезпечення у сучасних умовах*: збірник тез доповідей

Всеукраїнського науково-практичного семінару (Харків, 26 листопада 2021 р., Національна академія Національної гвардії України). Харків: НА НГУ, 2021. С. 4-5.

2. Албул С. В. Організаційно-правові засади функціонування розвідки в Україні: теоретичні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 5-9.

3. Албул С. В. Основи оперативно-розшукової діяльності: термінологічний словник. Одеса: Астропринт, 2017. 132 с.

4. Ватраль А. В. Методологія контррозвідувального пізнання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 4. С. 258-262.

5. Паливода В. О. Діяльність спеціальних служб іноземних держав у мінливому світі: збірник статей та аналітичні матеріали. К.: НІСД, 2020. 336 с.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України: проект Закону України від 08.04.2022 р. № 7267. *Верховна Рада України*. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74070 (дата звернення 19.05.2023).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правових основ організації та здійснення контррозвідувальної діяльності в Україні: проєкт Закону України від 25.04.2022 № 7267-1. *Верховна Рада України*. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74143 (дата звернення 19.05.2023).

8. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Верховна Рада України*. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/print> (дата звернення 19.05.2023).

9. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. № 373-IV // *Верховна Рада України*. Офіційний вебпортал парламенту України. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15/print> (дата звернення 19.05.2023).

*Албул С. В.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-розшукової
діяльності
Одеського державного університету
внутрішніх справ*